

**GELENEKTEN İDEOLOJİYE: İRAN AZERBAJYAN TÜRKLERİNDE
MERSİYE VE MEDDAHLIK GELENEĞİ**

*FROM TRADITION TO IDEOLOGY: ELEGY AND MEDDAH TRADITION OF
IRANIAN AZERBAJANI TURKS*

Faruk GÜN*

*Geliş Tarihi: 28 Ağustos 2024
(Received)*

*Kabul Tarihi: 4 Kasım 2024
(Accepted)*

ÖZ: Mersiyeler, toplumdaki ölümlerin ardından anlatıcılar tarafından ölen kişi için söylenen hüznü anlatırlar. Ölen kimselerin iyi yönlerini ortaya koyup methedici ifadeler kullanarak mersiye dile getirenlere ise meddah denilmektedir. Mersiye, İran sahasında müstakil bir tür olmakla birlikte Anadolu sahasındaki mersiye ile tür çeşitliliği bakımından farklılıklar arz etmektedir. İran'da birer gelenek olarak varlığını sürdüren meddahlık ve mersiyenin arka planında Şiilik ve siyasi propaganda amacının bulunması geleneklerin ideolojik yönünü temsil etmektedir. Dolayısıyla devlet, söz konusu gelenekler vesilesiyle halkı, Şiilikle örülmüş kolektif hafıza etrafında toplamak ve üst kimlik oluşturmak istemektedir. Bu noktada meddahların icralarını çoğu zaman Azerbaycan Türkçesiyle yapmaları bölgedeki İran Azerbaycan Türklerinin dil ve kimliğini koruması açısından önemlidir. Çalışmada 2015, 2017-2018 ve 2021 yıllarında İran Azerbaycan Türklerinin yaşadığı bölgelerde yapılan alan araştırmaları ışığında İran Azerbaycan Türklerinin mersiye ve meddahlık gelenekleri incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden etnografik modelin kullanıldığı araştırmada, söz konusu geleneklerin bölgedeki devlet, toplum, din ve dil için önemi ele alınmıştır. Araştırmada amaç olarak bölgedeki mersiye ve meddahlık geleneklerinin hangi durumda olduğu, devlet-din ekseninde ideolojik bir söylem olarak nasıl kullanıldığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sonuç itibarıyla iki geleneğin de her ne kadar devletin Şiilik ideolojisine hizmet etse de Türklerin dil ve kimliklerini korumalarını sağlayan önemli bir alan olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İran Azerbaycan Türkleri, mersiye, meddah, ideoloji, gelenek.

ABSTRACT: The elegies are sad narratives sung by narrators for the deceased after their deaths in society. Those who sing elegies by revealing the good aspects of the deceased and using praising expressions are called meddah. Although elegies are an independent genre in the Iranian field, they differ from the elegies in the Anatolian field in terms of the variety of genres. The presence of Shi'ism and political propaganda in the background of meddah and elegy, which continue to exist as a tradition in Iran, represent the ideological aspect of the traditions. Therefore, the state wants to gather the people around the collective memory of Shiism and create a super-identity through these traditions. At this point, it is important for the storytellers to perform their performances mostly in Azerbaijani Turkish in order to preserve the language and identity of the Iranian Azerbaijani Turks in the region. The study

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, faruk.gun@asbu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5755-5777.

OPEN ACCESS

© Copyright 2024 Gün

examines the traditions of elegy and meddah of Iranian Azerbaijani Turks in light of the field research conducted in Iran in 2015, 2017-2018, and 2021. The study used the ethnographic model of qualitative research methods to examine the importance of these traditions for the state, society, religion, and language. The research aims to reveal the state of the traditions in the region and how they are used as an ideological discourse on the axis of the state religion. As a result, it has been determined that although the two traditions serve the Shiism ideology of the state, they are an important area that enables Turks to preserve their identity through language.

Key Words: Iranian Azerbaijani Turks, elegy, meddah, ideology, tradition.

EXTENDED ABSTRACT

The research focuses on the traditions of elegy and meddah traditions that preserve their existence among Iranian Azerbaijani Turks. In this context, after giving information about where the elegies are sung and with which concepts they are met, information about the traditional performance venues and functions of meddahs is presented. The meaning world of elegy and meddah tradition in the social structure is discussed and the importance of traditions in terms of state, religion, society, and language is highlighted. The study, which deals with two different traditions, tries to explain how the tradition is used as a political and religious tool by the Iranian state for ideological purposes. Therefore, data were collected from verbal sources through field research conducted in the region between 2015, 2017-2018 and 2021. In this context, while creating the study, the ethnographic design based on cultural analysis from qualitative research methods was employed. Through observation and interview techniques, traditions were observed in natural environments, and information was also collected from the meddahs in the region with questions prepared in advance.

The concept of “lamentation”, which was called *sagu* in Turkish culture before Islam, began to be met with the term “elegy” with the influence of Arabic and Persian literature after the adoption of Islam. Elegies are sad verse and prose narratives sung after the death of a loved and respected figure. The meddahs who perform elegies in Iran, on the other hand, express products based on praise both for the Fourteen Innocents of Shiism and for the death of a person from the public. Although elegy is an independent species in the Iranian region, it differs from the elegy in the Anatolian region in terms of species diversity. Hence, the elegy tradition in Iranian literature can be classified into sub-genres such as *novhe/nevha*, *oşkama/okşama*, *mevludi*, *roze/rovze*, *maktel*, and *taziye/shebih* unlike the Anatolian literature.

According to the interviews, the meddahs in the region stated that they were able to step into meddah due to the master-apprentice relationship, official institutions, and electronic cultural environments and that there are several conditions for them to become meddahs. However, it is understood that the beauty of the voice is more prominent than other conditions. Meddahs perform in traditional venues such as houses, mosques, town halls, and squares and they prefer their elegies to be *shad*, that is, fun or sad elegies, depending on the purpose of the event. In addition, one of the important issues considered during the performances is the audience. Meddahs take into account the age and ethnic structure of the audience in their performances and continue their performances in Turkish or Persian depending on the dominant ethnic structure in the region. Meddahs are called not only by the concept of meddah, but also by different terms depending on the different types of elegies.

In Iran, official institutions and some state administrators encouraged the meddah tradition and even provided financial support to meddahs. The importance of meddahs for the state has been explained by the authorities as the fact that they express the importance of the deceased through elegies and narratives. However, as a result of the field research in the region, it is seen that the main reason behind the state's encouragement of meddah is that state policies and the desired political view are softly conveyed to the public by meddahs. The fact that the meddahs carried out propaganda activities for the people to take the side of the state through elegies, especially around Shiism, was one of the main reasons for the state's material and moral incentives. Therefore, when the data collected as a result of observations and the findings obtained through interviews are compared, it is seen that the tradition of elegies and meddahs are used to create a super identity around Shiism in Iran. This policy dates back to the Safavid state and is continued by the Islamic State of Iran today. During the Iran-Iraq war between 1980-1988, meddahs, on the one hand, gave morale to the soldiers at the front, on the other hand, encouraged the departure of soldiers to the front, and with elegies and narratives, they assumed important functions to increase the morale of the people in the social structure. In addition to these social functions of the meddahs, especially after Ayatollah Khamenei became the religious leader of the state, he had a significant impact on consolidating his authority both in society and politics. Ayatollah Khamenei, who became the religious leader after Khomeini, strengthened his authority in politics and social structure through meddahs, which increased the value given to meddahs by the state. Consequently, Ayatollah Khamenei's ability to prove his power in domestic politics by following a conscious policy, establishing influence in foreign politics, by gaining the support of the public, creating a collective consciousness and by gathering different ethnic groups in the social structure around Shiism was also due to the different functions of meddahs. While continuing the propaganda of Shiism through elegies, the meddahs did not neglect to give messages to foreign powers, praising that the state was strong and that they could destroy enemy states on the orders of the religious leader. The language in which the elegies were sung became insignificant in such performances, and this helped the Turkish meddahs in the region to preserve their own identity and language through their performance of elegies. Therefore, in Iran, the traditions of meddah and elegy have been used as a tool for politics and religion with an ideological understanding, and the state has tried to adopt the understanding of the upper identity united around Shiism rather than sub-identities. As a result, elegies became poems reflecting the ideological thoughts of the state, and meddahs played an important role in conveying this ideology to the public.

1. GİRİŞ

İslamiyet öncesi Türk edebiyatında ilk olarak *sagu* kavramıyla ifade edilen *ağıt*, Türk kültüründe ölümün edebiyata yansıtıldığı şiirlerdir. Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra şiir şekillerinde ve türlerinde köklü değişimler ortaya çıkmış, o güne kadar canlı bir şekilde hayatını sürdüren ağıt geleneği, kendi çizgisini sürdürürken bir yandan da Arap edebiyatından Fars edebiyatına, oradan da Türk edebiyatına geçen *mersiye* türü, kendine has muhtevasıyla şairler tarafından kullanılmaya başlanmıştır (İsen, 1997: 453-454).

Mersiye her ne kadar ölüm olayının ardından duyulan üzüntüyü dile getirirse de İslamiyet'in kabulünün ardından 10 Muharrem 680 tarihinde meydana gelen Kerbela hadisesi, İslam tarihinde derin bir iz bırakmış ve mersiyelerin başlıca temasını oluşturmuştur. Ancak Şii anlayışta bu hadise, toplumsal bir tepkiyi ortaya koyan ve çeşitli zamanlarda gerçek dışı olaylarla da süslenerek sunulan matem merasimlerinin merkezi konumuna yerleştirilmiştir.

Mersiye icralarını gerçekleştiren meddahlar, ilk dönemlerde konularını dinî mevzulardan alarak camilerde münacatlar ve naatlar; saraylarda ise hükümdarlara birtakım methiyeler dile getirmiştir. Dolayısıyla meddahlar, hükümdar saraylarındaki siyerciler yani Peygamber'in ve ashabının hayatıyla gazalarını ve sonraki devirlerde İslam fetihlerini anlatanlar aynı kişiler olmuştur (Köprülü, 1999: 367-371).

16. yüzyılda Safevîlerle birlikte Şiiliğin resmî bir mezhep olarak kabul edilmesi (Siraceddin, 2010: 235) devletin siyasi anlamda Sünniliğe karşı planlanmasına neden olmuştur. Bu durum beraberinde Şiiliğin siyasi hayattan edebî ürünlere sirayet etmesine ve edebî bir tür olan mersiyelerde Şii güdümlü bir edebiyat anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Köprülü'nün ifade ettiği gibi Safevîler döneminde Şiiliğin devlet ve din ideolojisi olarak benimsenmesi sebebiyle Acem tezkirelerinde, ekseriyetle *meddâh-ı ehl-i beyt*, *meddâh-ı eimme-i dîn* gibi kavramlar ortaya çıkarmıştır (1999: 371).

Safevî hükümdarı Şah İsmail'in desteğiyle gelişim gösteren mersiye, aynı ideolojik anlayışla Kaçarlar döneminde de varlığını sürdürmüştür. Dolayısıyla Safevîler ve Kaçarlar döneminde Şii kimlik inşasına yönelik politikalar mersiyeler ve meddahlar üzerinden devam etmiştir (Yılmaz, 2021: 314). Pehlevîler döneminde Türkler, Türk dilinin icra edildiği âşıklık geleneği gibi farklı alanlarda baskılarla karşı karşıya kalmalarına rağmen dinî yapıdaki direniş sebebiyle mersiye geleneğine sığınmış ve bu tür ürünlerin yazımında artış yaşanmıştır (Ali Ahmet, 1357/1978: 138-144). 1979 İran İslâm devrimiyle birlikte de mersiye ve meddahlar, devletin sosyal alan üzerinde nüfuz kazanabilmesi için yardımcı birer unsur olarak kullanılmış (Kafii, 2010: 468-469; Öz, 2011: 203-204), dolayısıyla söz konusu gelenekler ideolojik bir düşünce ve üst kimlik kurma amacıyla devlet tarafından siyasi, dinî ve edebî hayat üzerinde etkin biçimde kullanıldığı bir dönem olmuştur.

Bu kısa tarihsel sürecin ardından meddahlık ve mersiye geleneğinin ele alındığı araştırmada, öncelikle söz konusu geleneklerin İran Azerbaycan Türkleri arasındaki varlığı ele alınmış, ardından geleneğin siyaset, din, dil ve toplum bağlamındaki durumları incelenmiştir. Böylece çalışmada meddahlık ve mersiye geleneğinin ideolojik yönlerine vurgu yapılarak geleneklerin ideolojik düşünceler doğrultusunda devlet tarafından nasıl kullanıldığı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu bağlamda araştırmada, İran sahasında yaşayan Azerbaycan Türklerinin matem törenlerinde okunan mersiyeleri ve bunları icra eden meddahları doğal

ortamlarında incelemek ve bu geleneklerin analizini yapabilmek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden etnografik desen kullanılmıştır. Creswell'e göre (2005) etnografi ya da kültür analizi, genelleme endişesi olmadan alanda tüm çeşitliliği yansıtabilecek örnekleme ortaya konur. Bu da insan topluluklarının ilişkilerini ve davranışlarını doğal ortamlarda gözlemek, incelemek, yorumlamak ve belgelemek yoluyla olmaktadır. İran'da meddahların mersiyeleri icra ettiği doğal ortamlarda pasif katılımcı gözlemle ve görüşme tekniğiyle veriler derlenmiştir. Etnografik araştırmalarda kapsamlı olan verilerin çoğu, araştırmacı ile görüşülen kişiler arasındaki resmî olmayan mülakatlardan alınmaktadır. Bu tür görüşmelerde, araştırmacının önceden hazırladığı bir görüşme protokolü bulunmamakta, önceden belirlediği soruların görüştüğü kişilere uygun zamanlarda sorulmasıyla veriler toplanmaktadır (Metin, 2016). Çalışma kapsamında İran Azerbaycan Türklerinin yaşadığı bölgelerdeki yedi meddahla yüz yüze görüşülürken alana uygun olarak hazırlanan sorularla yönlendirilmiş ve yönlendirilmemiş mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Böylece doğal gözlemler ve mülakatlar yoluyla elde edilen bilgilerin mukayese edilmesi sağlanmıştır.

2. İRAN AZERBAJCAN TÜRKLERİNDE MEDDAHLIK GELENEĞİ

Meddah, Arapça kökenli bir kelime olup bir kişinin iyi yönlerini belirterek öven kimseler manasına gelmektedir (Afşar, 1381/2003: 920). Sözlük anlamı izah edildiği gibi olan meddah kavramı, bölgedeki meddahlar arasında “Şii mezhebinin temelini oluşturan On İki İmam¹ hakkında muhtelif meclislerde, belli bir dinleyici topluluğu önünde methedici şiirler söyleyip rivayetler anlatan kişilere denilmektedir” (KK.1) şeklinde tanımlanmaktadır. Başka bir meddahın tanımında ise, “Şii inancında *çehardeh masûm-e pâk* yani *On Dört Masum*'dan oluşan ehlibeyti metheden, halka ümit veren, merasimlerde okudukları mersiyelerle halkı ağlatarak gönülleri teskin eden, ölen bir kişi hakkında güzel sözler söyleyen kişi” (KK.3) şeklinde ifade edildiği görülmektedir. Dolayısıyla belirtilen tanımlamaların müşterek unsuru olarak vefat eden bir kimseyi güzel sözlerle methetmek ön plana çıkmasına rağmen günümüz meddah tanımına tiyatral eylem, menfi eleştiri, siyasal söylem gibi birçok hususun da eklenebileceği ifade edilebilir.

Kadın ve erkek olarak ikiye ayrılan meddahların bu mesleği icra etmesinin birçok sebebi bulunurken iki temel saikin diğerlerine göre daha çok ön plana çıktığı

---

¹ Şiiliğin temelinde On İki İmam sistemi bulunmaktadır. Hz. Ali'den başlayıp son imama kadar tüm imamlar Şii dünyasının en saygın, en ulu ve en günahsız kişileri olarak kabul edilmektedir. Şiiler, On İki İmam'ın başına Hz. Muhammed'i ve kızı Hz. Fatıma'yı (Fatımatü'z-Zehra) ekleyerek *çehardeh masûm-e pâk* yani *On Dört Masum* olarak adlandırır. Şii inançtaki On İki İmam'ın adları şöyledir: 1. İmam Ali, 2. İmam Hasan, 3. İmam Hüseyin, 4. İmam Zeyne'l-Abidin, 5. İmam Bakır, 6. İmam Sadık, 7. İmam Kazım, 8. İmam Rıza, 9. İmam Cevad, 10. İmam Hadi, 11. İmam Askeri, 12. İmam Mehdi (And, 2007: 27-28).

ifade edilebilir. Saiklerden birincisi aile, sosyal çevre veya Şii kaynakların tesiriyle On Dört Masum'a gönülden duyulan bağlılık, ikincisi de geleneğin ekonomik boyutudur. Meddahlığın temelinde bu iki sebep bulunmakla birlikte bir şahsın meddah olmasında; saf bir ihlase ve imana sahip olması, ehlibeyt hakkında detaylı bilgisinin bulunması, onlar hakkında şiirler bilmesi ve bu şiirleri insanlara aktarabilmesi, etkileyici bir sese sahip olması, girdiği mecliste önce insanları konuya bağlayıp ardından duygularını yönetebilecek bir kabiliyeti bulunması ve son olarak şiir bilgisine sahip olması gibi şartlar gerekmektedir. Söz konusu şartlar içinde şiir bilgisi, tüm meddahların bildiği ve hâkim olduğu bir mevzu değildir. Çünkü meddahlık geleneğinde -tüm meddahlar için geçerli olmasa da- âşıklık geleneğinde olduğu gibi usta-çırak ilişkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla şiir konusundaki şekilsel ve müzikal bilgi, ustanın yeteneğine bağlı olmakla birlikte genellikle özel bir eğitim gerektirmektedir.

Belirtilen şartlar doğrultusunda İran'da birinin meddah olabilmesi için üç temel yol bulunmaktadır. Meddahlar; geleneksel eğitim, resmî eğitim ve elektronik kültür ortamı yoluyla yetişebilmektedir. Bu yollardan ilki geleneksel yöntem olan usta-çırak ilişkisidir. Usta-çırak geleneğiyle yetişen Cafer Emiri, gelenek hakkındaki bilgileri ustaları Molla Hüseyin Mövlevi ve Ağa-ye Setayeşger'den (KK.3); Adil Remezeni, ustaları Murteza Mihrabi ve Kerbelayı Mustafa Rustemi'den (KK.4); Cevad İsmaili ise Hacı Hasan Dergezini'den öğrenmiştir (KK.7). Aynı zamanda Ali Rıza Kamirani; Hacı Mesud Bağiri, Kulam Rıza Sazegar, Hacı Ali İnsani gibi ustaların tedrisatından geçerken ustalarının iki temel husus üzerinde durduğunu açıklamaktadır. Bunlardan birincisi meddahlık geleneğinin manevi boyutu, ikincisi de meddahlığın usulü yani ses kontrolü ve meclisin idamesidir. Bu sebeple Meddah Ali Rıza Kamirani de Ali İskenderi, Muhammed Nasrullahi, Ali Heyderi, Muhsin Remezeni gibi çıraklarının eğitiminde söz konusu hususlar üzerinde durmuştur.

Yine usta-çırak geleneğinin aile içinde yaşatılması sonucu yetişen meddahlar da bulunmaktadır. Hasan Şehbazi, meddahlık konusundaki ilk bilgileri babası Meddah Ali Asker Şehbazi'den öğrenirken (KK.1), Ali Ekber Azizi de ustası olarak babası Meddah Memmed Hüseyin ve büyükbabası Meddah Memmed Ali'yi kabul etmektedir (KK.2).

Meddah olabilmenin bir diğer yolu da resmî kurumlar aracılığıyla alınan eğitimidir. Başkent Tahran'daki Mecme'uz-Zakerin (مجمع الذاکرين) ve Kum'daki Tekye-ye Aseyd Hasan/Tekye-ye Ağa Seyed Hasan (تکيه آسید حسن) meddahlık eğitimi veren kurumlar arasında yer almaktadır.

Meddahların yetişmesindeki son yol ise elektronik kültür ortamıdır. Sosyal çevredeki meddahlardan etkilenerek bu mesleğe tevessül eden gelenek temsilcileri, mersiye ve anlatıları kitaplar çoğunlukla da kaset, cd ve internetteki videolar yoluyla öğrenmektedirler. Dolayısıyla geleneğin toplumsal hayat içinde popüler olması farklı öğrenme yollarını ortaya çıkarmıştır. Toplumsal yapıda sayıca önemli bir

meddah kitesinin bulunmasındaki ana etken İran'da son yıllarda yaşanan ekonomik sıkıntı ve alım gücünün düşmesidir. Bu sebeple bazı kesimlerce meddahlık, asıl işin yanı sıra ikinci bir gelir kaynağı olarak görülmektedir.

Meddahlar, düzenlenen yas veya şad merasimlerinde On Dört Masum temalı mersiyeler ile rivayetler icra etmektedir². Bu icralar, tekye, hüseyniye³, taziye/şebih gösterileri için kurulan meydanlarda, evlerde, resmî olarak kurulan çadır veya sahnelerde, cami ve ölümlerin yaşandığı evlerde yapılmaktadır.

Meddahlar, muhtelif icralarda okudukları mersiyeler veya anlatılardan dolayı *pay-e memberî*, *çavuş*, *taziyehan/şebihhan*, *rozehan/rovzehan*, *novhehan/nevhahan*, *mevludihan* ve *maktelhan* gibi isimlerle de adlandırılmaktadır (KK.2)⁴. Mesela, Şeyh Hasan Meliki sadece rozehan; Molla Rahman Ali Meliki hem meddah hem de pay-e memberî; Ali Ekber Azizi de meddah, rozehan ve novhehan gibi adlarla icralara katılmışlardır (KK.2). Taziye/şebih gösterilerinde ise Ebulhüseyn Recebi, Ali Asker Şehbazi, Ali Moradi ve Hacı Bayram Ali Ocağı gibi birçok meddah, taziyehan/şebihhan olarak icralar gerçekleştirmiştir (KK.1).

Pay-e memberî yani *minber ayağı* anlamına gelen kavram, yas merasimlerinde minberin hemen yanında bulunan ve ehlibeyt hakkında methiyeler okuyanlara verilen addır (Dehhoda 13, 1377/1998: 1046). Merasimler sırasında camilerde veya hüseyniyelerde *ahund* yani *molladan* sonra kürsüye çıkmakta, günün önemine binaen mersiyeler okumaktadırlar. Ancak bölge halkından edinilen bilgi ve gözlemler ışığında günümüzde pay-e memberî rolündeki meddahların geçmiş dönemlere kıyasla azaldığı belirtilebilir.

İran Azerbaycan Türklerinden olan Merkezi ve Hemedan bölgesindeki meddahlar, Meşhed, Kerbela gibi Şii inançta kutsal kabul edilen bölgelerden dönen kişilerin yanında yer alarak *çavuşî* yani *çavuşluk*⁵ yapmaktadır. Bu tür etkinliklerde *çavuş* olarak adlandırılan meddah, ziyaretten dönen ve *Hacı* kavramıyla özdeş *Meşhedi* veya *Kerbelayı* olarak adlandırılan kişiyi, onun ailesiyle birlikte sokak başında karşılar ve eve kadar muhtelif mersiyeler okuyarak eşlik eder.

Meddahlar yukarıda ifade edilen farklı isimlerle icralarını gerçekleştirirken genellikle belli bir düzen dâhilinde program akışını belirlemektedirler. İcra akışında

² Meddahların icra yerleri ve vakitleri için mersiye geleneği başlığına bk.

³ Şiiilerin matem merasimlerini icra ettikleri, imamların doğum günlerini kutladıkları ve önemli günlerde yemek ikram ettikleri yerlerdir (Gün, 2022: 237). Söz konusu hüseyniye binaları Kaçarlar döneminde kurulmuştur (Aslan ve Erdoğan, 2009: 45).

⁴ Mersiyelerin alt türlerinin anlatılacağı kısımda rozehan/rovzehan, novhehan/nevhahan, mevludihan, taziyehan/şebihhan ve maktelhan gibi kavramlar da açıklanacağı için burada mevzubahis edilmemiştir.

⁵ Çavuşî söyleme geleneği, Safevî ve Kaçar döneminden beri var olan bir gelenektir. Çavuşîhane geleneği, bölgedeki Türkler dışında Buşehr, Huzestan, Hormozgan, güney Fars bölgesi ve Mazenderan gibi İran'ın kuzey bölgelerinde de yaygındır.

merasimlerin kimin adına düzenlendiği önemli bir hususu teşkil etmektedir. Söz konusu durum, meddahların seçeceği mersiyeyi ve rivayetleri de etkilemektedir.

Merkezi, Kum ve Hemedan bölgelerindeki meddahlar, merasimlerdeki akışa öncelikle ferec ve tevessül dualarıyla ardından da merasimin yapıma sebebine uygun olan bir mukaddimeyle başlamaktadır. Mukaddime, hem mecliste bulunan dinleyicilerin psikolojik olarak ortama hazırlandığı hem de meddahın kendisini zihin ve ses yönüyle hazırladığı bir bölümdür. Mukaddime kısmında dinleyicilerin merasime adapte olabilmesi için yapılan bu ön hazırlığa Merkezi bölgesinde *metle* adı verilmektedir (KK.1). Bazı vakitlerde mukaddimededen sonra dünyanın vefasızlığını dile getiren *ibretnâme* türünde şiirler okunmaktadır. Bu kısmın ardından eğer meclisin teması Hz. Hüseyin üzerine kurulmuşsa onun hayatı hakkında bilgiler verilir ve sonra Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit olduğu bölüme kadar anlatılır. Dolayısıyla merasimde insanların zihninde bu kadar iyi birisinin neden şehit edildiği sorusu sorgulanmaya başlanır. Meclisteki temanın Hz. Fatıma üzerine kurulması durumunda ise onun hakkındaki bilgiler dinleyicilere aktarılır. Bu noktada meddahlar temaya uygun olarak *goriz* yani bir *geçiş* ile merasimin ikinci kısmına geçmektedirler. Bu kısımda *rovze/roze* okunmaya başlanır ki rozelerin okunması sırasında göğse vurulur. İcranın son kısmında ise ölene rahmet dilendikten sonra Allah'ın kendilerini affetmesi ve ehlibeyte kavuşturması şeklinde dualar edilmektedir.

Meddahlar, söz konusu icralarda defterlerden veya kağıtlardan faydalanmaktadırlar. Meddahların ve merasimlerde icralarda bulunan anlatıcıların kuşağında, halk şairlerinin ince, uzun dana dili formundaki cönklerine (And, 2007: 117) benzeyen defterlerine meddahlar arasında *nüşha* adı verilmektedir. Mersiyeler, nüshalara yanlamasına yukarıdan aşağıya doğru yazılmakta ve en olarak meddahların ellerinde tutulabilecek boyutlardan oluşmaktadır. Ancak günümüzde bazı meddahlar, defterden ziyade sayfalara yazılan tek kâğıt yapraklardan istifade etmektedir. Nüshalara yazılan mersiyeler, meddahların kendilerine ait olabileceği gibi başka şairlerden de alınmış olabilir.

Meddahlar, mecliste icraya başlamadan evvel hangi mersiyeleri tercih edecekleri konusunda çeşitli hususları göz önünde bulundurmaktadırlar. Bu hususlar merasimin kimin adına ve hangi sebeplerle düzenlendiğiyle ilgilidir. Düzenlenen merasim yas töreni ise, ölen kişinin yaş aralığına göre ehlibeytten vefat eden biriyle ilişki kurularak ehlibeyt üzerinden ölen kişi için mersiyeler okunur. Yaşlı birinin vefatında Hz. Ali veya Hz. Hüseyin'den, annenin ölümünde Hz. Fatıma'dan, kız kardeşin vefatında Hz. Zeynep'ten, erkek kardeşin ölümünde Hz. Abbas'tan, bir gencin ölümünde Hz. Kasım ve Hz. Ali Ekber'den, küçük bir çocuğun ölümünde ise Hz. Ali Asker ile Hz. Rukiye'den mersiyeler tercih edilmektedir.

Günümüz meddahları tarafından gerçekleştirilen icralarda mekân, sahne, makam gibi hususlarda değişiklikler meydana gelmiş, dinî mekânların yanı sıra özel

olarak hazırlanmış ışıklı salonlarla geleneksel meddah sahnesinde dönüşümler yaşanmış, icralarda ise söylenen mersiyeler ekseriyetle gençleri cezbedici hareketli makamlarla ifa edilir olmuştur (URL-6).

3. İRAN AZERBAJCAN TÜRKLERİNDE MERSİYE GELENEĞİ

Mersiye, Arapça *resâ* kökünden gelen bir kelime olup ölen birinin ardından duyulan üzüntüyü dile getirmek, iyi taraflarını anlatmak ve ölen kişiye şairin ilgisini ifade etmek üzere yazılan anlatılara verilen addır. Mersiyelerde ölenlerin matemi, yakınların veya dostların taziyesi, toplumun önde gelen kişilerinin vefatına duyulan üzüntünün dile getirilmesi, din ulularının özellikle de Hz. Hüseyin ve Kerbela şehitlerinin anılması, ölenin övülmesi, kadere rıza gösterilmesi, dünyanın geçiciliğinin vurgulanması, cenaze sahiplerinin sabır ve metanete davet edilmesi gibi konular ele alınmaktadır (Heyet, 1358/1979: 96-97; İsen, 1994: 2-3). İran Azerbaycan Türklerinde ise atalardan kendilerine sözlü olarak aktarılan ve ehlibeyt şiirleri ile nesir tarzındaki konuları içeren geleneğe *sünnet-e mersiyehani* yani *mersiye okuma geleneği* adı verilmektedir.

İran sahasında mersiye hem gelenek hem de tür ismi olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda mersiye gelenek ismi dışında bir tür olarak *novhe/nevha*, *oşkama/okşama*, *mevludi*, *maktel*, *roze/rovze* ve *taziye/şebih* olmak üzere alt türlere ayrılmaktadır.

Meddahlar tarafından mersiyeler; muharrem ve sefer ayında, ehlibeytin şehadet günlerinde, Hz. Fatıma günlerinde⁶, halkın *terhim* yani *yas* merasimlerinin üçüncü, yedinci, kırkinci günlerinde ve yıl dönümlerinde, taziyeye/şebih gösterilerinde ve *sofra salmah*⁷ günlerinde gamlı olarak; ehlibeytin doğum günlerinde, Kadir gecesinde, Meşhed, Kerbela gibi kutsal kabul edilen ziyaret yerlerinden dönülen vakitlerde, bir bebeğin doğum gününde, nadir de olsa sıkı şekilde dine bağlı kesimler tarafından düzenlenen düğün törenlerinde şad veya hamasi olarak icra edilmektedir. Şii inancında hem gamlı hem de şad merasimlerin kaynağı rivayet olduğuna inanılan “Şialar onlardır ki bizim şenliklerimizde şad ve yaslarımızda üzgündürler.” hadisine dayanmaktadır (KK.1). Söz konusu vakitlerde dile getirilen mersiyelerin tarihsel olaylara dayanıp ehlibeyti konu edinmiş olmaları gerekmektedir (KK.2). Devlet uleması veya bir din büyüğü dışındaki yas törenlerinde okunan mersiyeler ise tema

⁶ Şii inancına göre Hz. Fatıma'nın şehadet günüyle ilgili belirlenen iki farklı tarih arasında on günlük bir süre söz konusudur. Bu tarihler net olmadığı için İran'da on gün boyunca *eyyam-e Fatımiye* yası tutulur ve bu süre boyunca yas törenleri düzenlenir.

⁷ *Sofra salmah* olarak adlandırılan törenlerde kadınlar, evlerinde anmak istedikleri dinî şahsiyetler adına-Hz. Rukiye gibi- sofrayı kurmaktadır. Bu serilen sofralara yakın akrabalar ve komşular davet edilmektedir. Bu tür meclislerde sofraya açılan ev sahibi tarafından meclistekilerin cinsiyetine göre erkek veya kadın meddahlar davet edilmekte ve adına sofraya açılarak hayrı yapılan dinî şahsiyet hakkında mersiyeler icra edilmektedir (KK.3).

olarak yine ehlibeyti konu almakta, ölen kişinin yaşı ve cinsiyetine bağlı olarak ehlibeytin bir üyesi hakkındaki mersiyelerden seçilmektedir (KK.3). Ayrıca vatan temalı ve yaşanan depremler neticesinde meydana gelen felaketleri dile getirmek için yazılmış mersiyeler de bulunmaktadır (KK.3). Dolayısıyla mersiyeler, doğal afetler, resmî törensel, şahsi-ailevi, dinî (mezhebi) (Mutemen, 1346/1967: 79) ve siyasi konular üzerine inşa edilmiş şekilde tematik olarak bir ayrıma gidilebilir.

Meddahlar tarafından okunan mersiyeler, belirtilen temalar etrafında olmakta ve ekseriyetle Türkçe, Farsça veya Arapça yazılmış divanlardan seçilmektedir. Hacı Cevad Resuli ve Hacı Bayram Ali Ocağı gibi meddahlar tarafından yazılmış mersiyeler de az da olsa tercih edilmektedir.

Bölgedeki meddahlarla yapılan görüşmelerde Tebriz, Erdebil ve Zencan civarındaki meddahlar tarafından okunan Türkçe mersiyelerin genellikle Hacı Asker Zencani ve Hacı Kelami Zencani'den; Merkezi bölgesindeki mersiyeler Molla Esedullah Amereyi, Mirza Recep, Ali Aryana'dan; Hemedan bölgesindeki mersiyelerin de Hacı Abbas Kuli Yehyevi'den seçildiğine dair görüşler bulunmaktadır. Ayrıca Mirze Mehmed Tağı Kumri, Mahmut Kerimi, Hacı Kulamrıza Eyniferd ve Hacı Mehdi Resuli'nin mersiyeleri de İran'ın farklı bölgelerindeki Türk meddahlar tarafından okunmaktadır.

Özel eğitim alan meddahlar, mersiyeleri icra ederken *efail* ve *etanin* konularına dikkat etmektedir. İran musikisinin etkilerinin görüldüğü bu bahiste efail, şiirin ölçüsü yani aruzla ilgili iken etanın, şiirin musiki yönünü yani makamını göstermektedir. Bölgedeki meddahlardan bazıları mersiyeleri humayun, mahur, şur, segâh, çahargâh, rast pençgâh ve neva gibi makamlarla icra etmektedir. Ayrıca ebu ata, deştî, afşarî, bayat-e Türk ve bayat-e İsfahan gibi nağmelere de hâkimiyetleri bulunmaktadır. Makam ve nağmeler, şad ve gamlı olarak ikiye ayrılmaktadır. Ölüm, şehadet üzerine kurulan merasimlerde gamlı mersiyeler ile makamlar tercih edilirken doğum günlerinde, düğünlerde söylenen şad mersiyelerde ise şad ve hamasi tarzdaki destgâh-e mahur veya destgâh-e segâh gibi makamlardan istifade edilmektedir. Efail ve etanın konusunda herhangi bir eğitim almamış meddahlar ise mersiyeleri ve makamları gözlem, ses, ritim taklidi yoluyla seslendirmektedirler.

Meddahlar üzerinde İran musikisinin yanı sıra âşıklık geleneğinin de etkisi bulunmaktadır. Cafer Emiri, Adil Remezeni gibi bazı meddahlar, okudukları mersiyelerde bölgenin gamlı âşık havalardan olan dubeyti gibi havalardan da faydalanmaktadır.

İran sahasında tespit edilen mersiyeler dikkate alındığında alt türleriyle birlikte şu şekilde tasnif edilebilir:

3.1. Novhe/Nevha

Sözlüksel olarak bir musibeti anlatmak, yüksek sesle ağlamak, ölen insan için ağlamak anlamlarına gelen novhe/nevha, ehlibeytten olanların ölümlerinin yıl dönümlerinde ve ehlibeyt dışındaki insanların ölüm merasimlerinde icra edilmektedir (Dehhoda 15, 1377/1998: 22812).

Novhe kendi içinde *vahed*, *zemine* ve *şur* olarak üç usule ayrılmaktadır. Novhelerin okunması anlamına gelen *novhehani* veya *nevhanani* sırasında vaheden şur biçimine geçişlerde dinleyiciler tarafından göğse vurulmaktadır. Şur usulünde göğse vurma temposu da giderek artmaktadır (KK.3, KK.4).

Novheler, ehlibeytin şehadet günlerinde, muharrem ve sefer ayında, Hz. Fatıma günlerindeki yas törenlerinde, sofraya salmah ve erbain vakitlerinde düzenlenen merasimlerde okunmaktadır (KK.3, KK.5). Arapçada kırk anlamına gelen erbain gününün özel bir novhesi bulunmaktadır⁸. Novheler, *novhehan/nevhan* denilen meddahlar tarafından icra edilmektedir.

İran Azerbaycan Türkleri arasındaki meddah icralarında farklı meddahların novheleri tercih edildiği gibi Hacı Kelami Zencani'nin divanındaki novhelerden de okumalar yapılmaktadır.

3.2. Oşkama/Okşama

Oşkama/okşama, ailede ölen birisinin güzel anılarının, ahlakının tarif edildiği hüzünlü mersiyelerdir. *Oşkama okumak* olarak da adlandırılan bu mersiyeler, ölen kişinin aile üyeleri veya meddahlar tarafından söylenmektedir. Oşkamar, ölen kişinin tarif edilmesi dışında, benzetme yoluyla On İki İmam'dan seçilerek vefat eden kişiye atfedilen şiirler şeklinde de olabilir. Şiirler, vefat edenin annesi, babası, ablası veya ağabeyi dilinden söylenebileceği gibi çocuğu ölen bir annenin diliyle - Hz. Leyla'nın⁹ kendi çocuğu Hz. Ali Ekber'in şehadetini oşkaması- şeklinde de ifade edilebilir. Dolayısıyla oşkamar, hem On İki İmam temalı dinî mersiyeler hem de On İki İmam dışındaki bireylerin ölümünde söylenen şiirler olmak üzere ikiye ayrılır.

Oşkamarlar; rovze, novhe gibi şiirlere göre daha hüzün vericidir. Bu durum aileden birisinin ölümü üzerine ailenin diğer fertleri tarafından samimi bir şekilde söylenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple oşkamarlar, muharrem dışındaki yas merasimlerinin meydana geldiği dönemlerde cami veya hüseyniyelerde okunmaktadır. Yeni neslin bu tarz şiirlere ilgi duymaması sebebiyle bölgedeki Meddah Hacı Ahmet Eyyati ve bazı genç meddahlar, yas merasimlerinde bu tarz icralar gerçekleştirilmemektedirler (KK.1).

⁸ Erbain, Şii inancında Hz. Hüseyin'in şehadeti üzerinden geçen kırkıncı günü ifade etmektedir. Erbain günü, İran'ın ulusal tatil günlerinden ve tüm ülkede yas merasimlerinin düzenlendiği bir gündür.

⁹ Hz. Hüseyin'in eşidir.

İran Azerbaycan Türkleri arasında başta Ferhad Fikri'nin (KK.7) olmak üzere birçok meddahın Türkçe oşkamarları bulunmaktadır.

3.3. Mevludi

On Dört Masum ile bebeklerin doğum günlerinde ve düğün merasimlerinde okunan şad mersiyelere *mevludi* denilmektedir. *Mevludihani* veya *sorud* ise *mevludi okumak* anlamına gelmektedir. Mersiyeleri icra eden meddahlara da *mevludihan* denilmektedir (KK.2, KK.3, KK.4). Bu tür merasimlerde dinleyiciler tarafından ak elbiseler tercih edilirken okunan mersiyeler sırasında *kefzeni* yani *alkış* yapılmaktadır (KK.6).

3.4. Roze/Rovze

Roze veya rovze, Kerbela hadisesindeki ehlibeytten herhangi birinin şehadeti veya ölümünü tarif etmek için nazım ya da nesir şeklinde okunabilen gamlı anlatılardır.

İran'da roze okumaya *rozehani* ya da *rovzehani* denilmektedir. İcralarda bu mersiyeleri okuyan meddahlara da *rozehan/rovzehan* denilmektedir. Rozeler çoğunlukla bayat-e Türk makamıyla seslendirilmektedir (KK.6).

Törenlerde tema, hangi imam üzerine hazırlandıysa evvela onunla ilgili bilgiler sunulmaktadır. Mesela Hz. Ali Asker rozesinde, kaç yaşında olduğu, nerede doğduğu, nerede şehit olduğu, mezarının nerede bulunduğu hem nazım hem de nesir şeklinde ifade edilir (KK.3). Meddah Adil Remezeni, Hz. Zehra'nın "Ehlibeyt için nerede meclis kurulursa rozenin sadece kendi soyu yani seyid-e şüheda ve Kerbela hadisesi için okuyun!" dediğini ifade etmiştir. Bu sebeple ehlibeyti tarif eden rozelerin veya hikâyelerin gamlı olması meclisteki dinleyicilerin mahzun olması ve sadece ehlibeyt için gözyaşı dökmesi gerekmektedir.

Halktan birisinin vefatı üzerine düzenlenen yas merasimlerinde okunan rozelerde ölenin adı yerine ehlibeytteki birine benzetme yoluyla şiirler veya nesir şeklindeki ürünler icra edilmektedir. Mesela ailede bir babanın ölümü üzerine düzenlenen merasimlerde Hz. Ali veya Hz. Hüseyin temalı anlatılar okunur (KK.4). Çeşitli zamanlarda meddahlar, rozeleri *zeban-e hâl* yani *konuşma diliyle* de icra edebilmektedir (KK.3).

Roze, sadece muharrem ayında değil, ehlibeytin şehadet günlerinde ve *sofra-ye ihsan* denilen vefat edenleri yâd etmek için perşembe akşamları kurulan meclislerde de okunabilmektedir. İcralarda rozelere ekseriyetle icranın sonuna doğru yer verilmektedir (KK.2, KK.3, KK.4, KK.6, KK.7).

Muharrem ayının her gününde ehlibeytin bir şahsı için roze okumak gelenek hâline gelmiştir. Dolayısıyla muharrem ayında meclis kurmak isteyen biri, hangi ehlibeyt üyesine rabitası varsa onun rozesini meclisinde okumaktadır. Söz konusu vakitlerde Hz. Hüseyin, Hz. Hasan, Hz. Abbas, Hz. Ali Asker, Hz. Kasım, Hz. Müslüm, Hz. Rıza ve Hz. Rukiye gibi şahsiyetlerle veda veya muharrem ayının dokuzuncu günü olan tasua gecesi, muharrem ayının onuncu günü olan aşure günü,

Hz. Hüseyin'in Medine'ye gelişi, onun Kerbela'ya girişi, Hz. Zeynep'in Medine'ye girişi ve erbain günü rozeleri okunmaktadır (KK.2, KK.5).

Rozelerin yazıldığı defter veya kitaplara *kitab-e meddahi* adı verilmektedir. Ayrıca İran Azerbaycan Türkleri arasında başta Hacı Kulam Eynifer Zencani'nin (KK.4) olmak üzere birçok meddahın rozeleri bulunmaktadır.

3.5. Maktel

Arap edebiyatından İran edebiyatına ve oradan da Türk edebiyatına geçen makteller (Aktaş, 2010: 298), Kerbela vakasında şehit edilen Hz. Hüseyin başta olmak üzere Kerbela şehitlerini konu edinen hüznü, yürek yakıcı, nazım veya nesir şekillerinden oluşan anlatılardır (KK.1, KK.6). Esasen makteller, bir kişinin ölümü üzerine yazılan mersiye türü kapsamında değerlendirilebilecekken Hz. Hüseyin'in şehit edilmesini anlatan eserlerin genel adı olarak da kalıplaşmıştır (Aça, 2009: 331; Siraceddin, 2010: 235).

Meddahlar, okudukları maktellerde ekseriyetle tarihsel konuyu değiştirmemekte, sadece kendi sözleriyle yeniden yorumlamaktadır (KK.4). *Zikr-e musibet* olarak da adlandırılan maktellerin okunmasına *maktelhani* ya da *rivayet* denilmektedir. Söz konusu maktelleri okuyan meddahlara *maktelhan* denildiği gibi meddah olmayıp sadece maktel icra eden kişilerin de aynı adla isimlendirildiği görülmektedir.

Meddahlar, kaynak olarak İbn Tavus'un *Lehuf* ve Hüseyin Vaiz Kaşifi'nin *Ravzatü's-Şüheda* adlı eserlerinden faydalanmaktadırlar (KK.1). Bölgede Hacı Bayram Ali Ocağı, nüshalarında Türkçe makteller kaleme almış ve icralarda bu maktellerden istifade etmiştir (KK.4).

3.6. Taziye/Şebih

Ölenlerin anısına yas tutmak anlamına gelen taziye, terim olarak Kerbela olayına, imamların şehadetine ve diğer dinî olaylar ile tarihî, mitolojik ve halk hikâyelerine dayanan bir tür ritüel ve dinî performansı ifade etmektedir (Sardarinia, 2023: 69). Diğer bir deyişle *taziye* veya *şebih*, Hz. Hüseyin ile beraberindekilerin Kerbela'da şehit edilmesi münasebetiyle genellikle muharrem ayının ilk on günü içinde icra edilen matem merasimleridir (Öz, 2011: 203). Bu temsili gösterilere *taziye-hani* ya da *şebih-hani* yani *taziye* veya *şebih okumak* denilmektedir.

Gösterilerin açılışı meddahların mersiye okumaları ile başlamakta ve hamasi anlatılarla devam etmektedir. Temsilî gösterilerde ekseriyetle Kerbela hadisesindeki önemli figürlerden olan İmam Hüseyin ve onun yanında olanlar ile Yezid taraftarları canlandırılır. Buttanrı'nın (2010: 255) ifade ettiği gibi gösterilerin asıl gayesi, Şiiliğin tebliği ile insanlar arasında imama sevgi ve onun düşmanlarına karşı nefret hissi uyandırarak intikam duygularını pekiştirmektir.

Taziye gösterisinin yapılması için çoğunlukla özel bir sahneye ihtiyaç duyulmamakta, sokaklar, caddeler, meydanlar ve bazen cami ile hüseyniyelerde bu temsiller oynanabilmektedir. Gösterilerin sonuna doğru Hz. Hüseyin'in şehadete

ulaşacağı anlarda meddahlar, mersiyeler icra etmektedirler. Genellikle mersiyelerin okunmaya başladığı vakitlerde *sinezeni* yani *göğüs dövme* eylemi gerçekleştirilir (KK.3, KK.4).

4. MEDDAHLIK VE MERSİYE GELENEĞİNİN DEVLET VE TOPLUMLA İLİŞKİSİ

İran Azerbaycan Türklerinde matem merasimleri ve bu merasimlerde icra edilen mersiyeler, toplumsal birlikteliğin korunduğu ve sağlandığı alanlardır. Durkheim'in ifade ettiği gibi bu ritüellerin "toplumda canlandırıcı bir işlevi vardır. Toplumun ilişkilerini kalıtlarının bilincine vardırır; geleneklerin sürmesi, inançların tazelenmesi, değer yargularının, törelerin kökleşmesine yardım ederek toplumu canlı bir biçimde ayakta tutar. Ritüel, bireyleri bir araya getirir, bireyler arasındaki toplumsal bağları güçlendirir, ortaklığı pekiştirir. Özellikle toplumun bunalımlı dönemlerinde kişilerin coşku ve duygularını bir arada dile getirmelerine olanak tanıyarak bozulan dengeyi düzeltir. Törenlerin nitelikleri, amaçları ne olursa olsun hepsinin işlevi bireyleri bir araya getirmek, aralarındaki bağları çoğaltmak, yakınlaştırmak, birbirleriyle daha içli dışlı olmalarını ve toplumun ortak bilince ulaşmasını sağlamaktır. Bireyler birlik içindeki yerlerini ve topluluk bakımından duygularını yenilemiş olurlar" (And, 2012: 307-308). Bu bağlamda İran Azerbaycan Türklerindeki merasim törenleri, bireyler arasındaki iletişimi güçlendirmekle beraber toplumsal bilinci de geliştirdiği görülür.

Safevîler döneminde resmî olarak ilan edilen Şiilik, meddahlık ve mersiyeye gelenekleri yoluyla bireyler üzerinde etkili olmuş, toplumsal yapıda kökleşme imkânına kavuşmuştur. Bilhassa bu dönemde anlatıcılar yani meddahlar ve âşıklar propaganda aracı olarak kullanılmış, başta Şah İsmail'in *Hatayi Divanı* olmak üzere çeşitli epik-dinî metinler Kербela hadisesi temelinde bu anlayışla yeniden düzenlenmiştir (Calmard, 1996: 140). Dolayısıyla mersiyeye, Safevîlerle birlikte güdümlü bir geleneğe dönüşmüş ve söz konusu durum 1979 İran İslam Devrimi ve sonrasında da güçlenerek devam etmiştir.

1979 İran İslam Devrimi, dinî, siyasi, sosyal alanlarda etkili olduğu gibi edebiyat ve gelenekten beslenerek kültür üzerinde de değişim ve dönüşümler meydana getirmiştir. Bu bağlamda devrimden önce pay-e memberî ismiyle de icralar gerçekleştiren meddahlar, mollaların, On İki İmam'ın şهادetleriyle ilgili makteller anlatmalarından sonra dinleyicilere kısa bir vakitte mersiyeler okuyan gelenek temsilcisi rolünde olmuşlardır. Söz konusu dönemde Ali Asker Şehbazi, Hacı Sadık Ahengeran, Seid Heddadiyan, Hacı Mensur Erzi ve Rahman Ali Meliki gibi pay-e memberiler yetişmiştir.

İran İslam Devrimiyle toplumsal alanda meydana gelen değişimler, 1980-1988 yılları arasındaki İran-İrak savaşıyla devam etmiştir. Cephe askerlerin ölümleri, sosyal hayatta aileleri derin bir yasa boğarken yas ritüellerinin artmasına da neden olmuştur (KK.5). Savaş döneminde artan yas merasimleri, icralarda pay-e

memberilerin yerini vefat eden kişileri methedip ehlibeytle ilişki kurarak ön plana çıkararak meddahlara bırakmıştır. Meddahlar bu dönemde toplumsal hayatta bozulan dengeyi devlet çıkarları doğrultusunda siyasi ve dinî mersiyelerle onarmaya çalışmışlardır.

Devamlı olarak ülkede şehit haberlerinin duyulması bölgede toyların yapılmasını azaltmış ve buna bağlı olarak âşık icralarının azalmasına neden olmuştur. Bu durum savaş döneminde yeni âşıkların yetişmemesine ve azalmasına neden olurken meddah sayısında artışa sebebiyet vermiştir. Zamanla toplumsal anlamda âşıkların etkisinin azalması, halkın mersiyeler anlatan meddahlar etrafında toplanmasını beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla savaş döneminde bir yandan cephede askere manevi olarak güç veren meddahlar diğer yandan sosyal hayatta ailelerin şehitleri için tertip ettikleri yas merasimlerinde okudukları coşkulu duyguları yansıtan mersiyelerle halkın yanında yer almışlardır.

Savaş esnasında meddahların okudukları mersiyeler, Kerbela hadisesindeki zalim ve mazlum tarafların, İran-İrak savaşında Hz. Hüseyin ve Yezid tarafları gibi lanse edilmesini sağlamış, bu da İran toplumsal yapısında birlik duygusunu pekiştirerek cephede askerlere psikolojik bir üstünlük sağlamıştır. Dolayısıyla devlet, Kerbela hadisesiyle Şiilik etrafında toplumsal kimliğin kazanılmasında ve korunmasında baskın bir güç yaratmış, farklı etnik yapıları dikkate almadan toplumsal bir birliktelik oluşturma çabasına girmiştir (Yılmaz 2021: 308, 318). Savaş yıllarında cephedeki askerlerin yanı sıra savaşın yaşanmadığı bölgelerde bulunan Hacı Sadık Ahengeran gibi bazı meddahların cami hoparlörlerinden novhe kasetlerini halka dinlettirmesi insanlara psikolojik bir direnç noktası oluşturmuş ve gençlerin cepheye gidişini hızlandırarak toplumda hareketlilik meydana getirmiştir (KK.1, KK.3).

Savaş döneminde toplumsal yapıda bütünleştirici ve birleştirici etkiler bırakan meddahlar, süreç içerisinde sosyal hayatta kazandıkları saygınlık sayesinde insanların siyasi düşünce dünyalarına mersiyelerdeki ideolojik düşüncelerle yön vermişlerdir. Meddahların devrim ve savaş yıllarındaki etkinlikleri sonucu mersiyeye türünde de tematik değişimler yaşanmıştır. Meddahların icralarında okudukları mersiyelerde devleti, devlet politikalarını methedici ifadeler kullanmaları, insanları devlet ve Şiiliğin On Dört Masum'u etrafında bir arada tutmaya çalışan öğeleri ön plana çıkarmaları, mersiyelerin temel konuları hâline gelmiştir. Bu bağlamda mersiyelerin icra edildiği matem törenlerinde İran'da Şiilik etrafında sosyal ve manevi açıdan birlik sağlanmasına, bu merasimlerle sürekli olarak kolektif hafızanın canlı tutulmasına çalışılmıştır. Bu sebeple Ali Ekber Azizi'nin devletin üst yönetimiyle gerçekleştirdikleri toplantılardan birisinde İran dinî liderinin "Ben sizin gibi meddahlara teşekkür ederim, çünkü siz her zaman topluma yaşamak için umut verdiniz." ifadesi geleneğin devlet için önemini ortaya koymaktadır (KK.2). Bununla birlikte yine Ayetullah Hamaney'in 1384/2005 yılında meddahlarla gerçekleştirdiği

toplantıda “Meddahlık ve meddahın minberi en şerefli yerlerden biridir.” (URL-5) ifadesi aynı düşüncenin tezahürüdür.

Meddahların toplumsal hayatta; Şiiliği tebliğ etmek, Hz. Hüseyin’in şehit edilmesi hadisesini ve onun dışındaki ehlibeyt üyelerini insanlara anlatmak, onların unutulmalarını sağlamak, onları güzel sözlerle methetmek ve zikretmenin bir ibadet olduğunu hatırlatmak, toplumda infial yaratacak olumsuzlukların önüne geçmek ve insanların bundan kaçınmalarını sağlamak, halkın sosyal bağlarını ve birlikteliğini güçlendirmek, ayrıştırıcı fikirlerden uzak tutmak, halkı toplumda yaşanmış önemli olaylar konusunda bilgilendirmek, siyasî konularda halkı millî bütünlüğü koruyacak yola kanalize etmek gibi işlevleri bulunmaktadır.

Meddahların işlevlerine bakıldığında bilhassa toplumsal anlamdaki rolleri onların sadece birer şiir veya hikâye icracısı olmadığını, sosyal yapı içinde yumuşak güç üreterek denetim ve kontrol mekanizması gibi işlevleri üstlendiklerini göstermektedir. Meddahların toplumsal, siyasi ve dinî işlevlerinin farkında olan devlet, meddahlara yönelik desteklerini sürdürmektedir. Dolayısıyla meddahlar, devletin ideolojisini, dinî ve siyasi anlayışını topluma mersiyeler yoluyla olumlu bir şekilde anlatıp halk ile devlet arasında bir köprü görevi üstlenmiştir. Meddahların önemli işlevlerinden biri de dinî yönden On Dört Masum’un yaşadığı acıları halk arasında canlı tutmak ve bu yolla toplumsal yapıda birlik oluşturarak siyasi olarak halkın devletin yanında yer almasına yardımcı olmaktır.

Devlet, meddahların ve mersiyelerin toplumsal ve siyasal alandaki işlevlerinin farkında olmasından dolayı bazı meddahlara *İslami Propaganda Örgütü* (سازمان تبلیغات اسلامی / *Sazman-e Tebliğat-e Eslami*) tarafından bu mesleği yaptıklarına dair bir kart bastırılmış ve onları bime etmiş yani sigortalamıştır. Sigorta ücretlerinin yarısının devlet tarafından karşılanması, devletin salgın hastalık döneminde meddahların icralarında düşüş yaşamalarından dolayı geçim sıkıntılarını gidermek amacıyla çeşitli yardımlar yapması meddahları devlete daha fazla bağlamıştır (KK.3). Merasimlerde ücret karşılığında icralar yapabilmek ve devlet desteğini alabilmek maksadıyla yukarıda ifade edilen meddahlık şartlarından sadece ses güzelliği şartını yerine getirmesi sebebiyle geleneğe dâhil olan kişilerin sayısında artış meydana getirmiştir. Merasimlerde meddahların bazılarının yüksek bazılarının ise düşük ücretler alarak geleneği bir gelir kapısına dönüştürmeleri, İran meclisi ve siyasi uzmanları tarafından tartışılır hâle gelmiştir (URL-1, URL-2).

Devlet, *Şehit ve Yardımseverler Kurumu* (بنیاد شهید و امور ایثارگران / *Bonyad-e Şehid ve Omur-e İsargeran*), *İslami Propaganda Örgütü*¹⁰ (سازمان تبلیغات اسلامی /

¹⁰ Sazman-e Tebliğat-e Eslami, siyasi ve kültürel faaliyetler vasıtasıyla İran İslam Cumhuriyeti ideolojisini yani Şiilik anlayışını yaymak amacıyla organizasyonlar yürüten bir teşkilattir. Teşkilat, her dört yılda bir meddahlık geleneğine yeni yetenekleri dâhil etmek için etkinlikler düzenlemekte, güzel sese sahip olan meddah adaylarını bulmakta ve meddah

Sazman-e Tebliğat-e Eslami), Eğitim Bakanlığı (وزارت آموزش و پرورش / *Vezalet-e Amuzeş ve Pervereş*) ve *fermandari* yani *kaymakamlık* gibi çeşitli resmî kurumlar meddahları, *Şehitlerin Tebcil Merasimi* (مراسم یادواره شهیدا / *Merasem-e Yadvare-ye Şoheda*), *Muharrem'in İlk On Günü Merasimleri* (مراسم دهه محرم / *Merasem-e Dehe-ye Muherrem*) vs. adlarla gerçekleştirilen programlara davet etmektedir. Programların bazılarının İran'da dinî yönden de ön gelen şehirler olarak kabul gören Kum, Meşhed gibi yerlerde yapılması ve İran'ın birçok noktasından bu merasimlere meddahların ücretsiz olarak götürülmesi programların devlet için önemini ortaya koymaktadır. Bu programlarda devlet tarafından himaye edilen meddahlara öncelik verilmekle birlikte Merkezi ve Kum bölgelerinde belli bir üne sahip olan Cafer Emiri, Ali Ekber Azizi gibi bazı meddahlar da davet edilmektedir. Devlet tarafından organize edilen ve Ayetullah Hamaney bizatihi katıldığı programların görüntü kayıtları ve meddahlık geleneği için yaptığı açıklamalar Ayetullah Hamaney'in kendi adına açılmış resmî internet sayfasında (khamenei.ir) yayımlanmaktadır. Ayrıca İran'daki popüler meddahların özellikle Youtube, Instagram, Telegram ve Aparat gibi farklı sosyal medya uygulamalarında sayısız mersiye içeriği bulunmaktadır. Meddahlık ve mersiye geleneğinin sosyokültürel hayatın sözlü ve yazılı kültür ortamlarının dışında elektronik kültür ortamına da aktarılması geleneğin her alanda hâkimiyetinin ve etkisinin sürdürülmesi ile etkinlik alanının genişlemesi için çaba harcadığını göstermektedir.

İran'da *Serbazan-e Rehber* yani *Rehberin [Hamaney'in] Askerleri* adıyla hazırlanan belgeselde, devletin dinî rehberi Ayetullah Hamaney'in devlet düzeninde ve toplumsal yapısında hâkimiyetini kurmasında meddahların önemli katkılar sağladığı ifade edilmiştir (URL-6).

Yukarıda belirtilen resmî kurumların bazıları tarafından düzenlenen organizasyonlar ve dinî liderle gerçekleştirilen toplantılara katılan Türk meddahlar tarafından novheler, mahzun ve siyasi mersiyeler tercih edilmektedir (KK.2). İran dinî lideri Ayetullah Hamaney'in ev sahipliğinde düzenlenen etkinliklerde, Şiilik anlayışından ve dış güçlere verilen mesajları içeren mersiyeler arasından seçilmesine dikkat edilmektedir (KK.4). 1397/2018'de Ayetullah Hamaney önderliğinde *Didar-e Meddahan-e Ehlibeyt* yani *Ehlibeyt Meddahlarıyla Görüşme* adıyla düzenlenen meddahlar toplantısında Hacı Nadir Cavadi (URL-4), Hz. Fatıma'nın inayetiyle İran İslam Devrimi'nin kırkıncı yılına ulaştığını ifade edip şiir temasını Hz. Fatıma üzerine kurarak Birleşik Arap Emirlikleri ve Yahudilere intikam ve tehdit mesajları içeren şu mersiyeyi okumuştur:

Hocâci'lær ki başın verdi fêda Qur'an'ına,
Zekâriya ki batıb yeddi yaşında qanına,

---

olmak isteyenleri de teşvik etmektedir. Çünkü Sazman-e Tebliğat-e Eslami, gerektiği durumlarda meddahları propaganda aracı olarak kullanabilmeyi hedeflemektedir.

Hamısı cılvə edib [ortaya çıxıp] ta məktəbi Zəhra tanına,
Olsa kim əhl-e bəsirət çağırar ya Zəhra,
Bəli yaran-e velayət [yetkili] çağırar ya Zəhra,

Biz müridüx şühədayə, sözüümüz üstə varux,
Bir gün bəğinin [mezarlığın] qapısın biz açarux,
Orda Zəhra Xanım'a cəşn-e veladət [doğum günü töreni] tutarux,
Məhdi-ye Fatımə'dən əvvəl icazə alarux,
Dörd imam adınə dörd gümbəd-e zıba [güzel kubbe] salarux,

Aç gözün Şiə gör aləmdə necə həlhələ [sevinç çılgılığı] var,
İndi də Şəmr o sənəm var, hələ də Hərmələ var,
Hamı bilsun vəli tezlixə ağır zəlzələ var,
İntiğam almağa amadədi [hazırdır] yaran-e Əli,
Dəyəcəx küfr üzünə sili-ye beynəlmiləli [uluslararası bir tokat].

Ərabistan o İmarat'ı [Birleşik Arap Emirlikleri] biz ixdar edərix [uyarıyoruz],
İsfəhan əhlinə həmbəstəliq [birlik] izhar edərix [söyləyirik],
Bu şuar ilə Yəhudi gününü tar [bahtı kara] edərix,
Fitnə mismarları [çivileri] öz qəlbizi bir gün dələcəx,
Rəhbər əmr eyləsə patəxtizə [başkentimize] muşək [füze] gələcəx.

5. MEDDAHLIK VE MERSIYE GELENEĞİNİN DİLE VE DİNE ETKİSİ

İran Azərbaycan Türkleri içindeki meddahlar tarafından icra edilen Türkçe mersiyeler, herhangi bir dil engeliyle karşılaşmayan nadir alanlardan biridir. Farklı etnik grupların bir arada yaşadığı bölgelerde öncelikle Farsça ve o etnik grubun diliyle yazılmış mersiyeler tercih edilirken Türklerin ikamet ettiği bölgelerde çoğunlukla Türkçe bazen de Farsçayla icralar gerçekleştirilmektedir.

Türk nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde dinleyicilerin, mersiyelerin Türkçe okunması yönünde direktifleri meddah icralarını etkilemekte, dolayısıyla Erdebil'de Hacı Nadir Cavadi, Selim Muezzenzade; Hemedan'da Adil Remezeni, Cevad İsmaili; Merkezi'de Ali Ekber Azizi; Kum'da Cafer Emiri gibi meddahların mersiyeleri Türkçe icra etmelerini beraberinde getirmektedir.

Devletin özellikle *Sazman-e Tebliğat-e Eslami* kurumunun meddahlığı teşvik ettiği bir noktada mersiyelerin hangi dille okunacağı konusunda özgürlük sağlanması özellikle Şiilik etrafında üst kimlik oluşturmak için uyguladıkları bir politikadır. Bu noktada devlet, farklı dil ve kimlikleri korumaktan ziyade kolektif bir hafıza oluşturmak istemektedir. Devletin uyguladığı bu politika, dolaylı olarak Türkçenin doğal yoldan bölgede korunmasına fayda sağlamaktadır.

Adil Remezeni, yaklaşık yedi yıl önce Ayetullah Hamaney'in huzurunda Hz. Fatıma hakkında mezhepsel temaların yoğun olduğu Türkçe bir mersiye okuduğunu, mersiyenin Ayetullah Hamaney tarafından beğenilmesi sebebiyle birçok televizyon kanalında yayımlandığını ifade etmiştir. Ali Ekber Azizi ve Adil Remezeni gibi bazı meddahlar, icraların Türkçe sürdürülmesinin dillerini korumak ve yaşatmak konusunda insanlara örnek olduğunu düşünmektedirler. Ayrıca Meddah Hacı Nadir Cavadi, 1397/2018 yılında Ayetullah Hamaney'in ev sahipliğinde gerçekleştirilen meddahlar toplantısında dinî liderin karşısında "Ehl-i İranem o serbaz-e şeref Azeriyem" (URL-4) yani "İran vatandaşıyım ve şerefli bir asker Azerisiyim" ifadesini kullandıktan sonra Türkçeyle mersiyesini icra etmeye başlaması kimlik bilincinin önemini ortaya koymaktadır.

Mersiyelerin siyasi temaların dışında umumiyetle On İki İmam, özelde ise Hz. Hüseyin'in katledilmesi üzerine inşa edilmesi Şii anlayışın ne kadar baskın olduğunu göstermektedir. Bu anlayışla düzenlenen matem törenleri, insanlar tarafından her yıl anmak zorunda oldukları bir inanç olarak kabul görmektedir. Bu bağlamda İbrahim (2019: 233-235), bu durumun söz konusu halk inançları ile din arasında bir ayrım meydana getirdiğini ve matem törenlerindeki merasimler ile sinezeni, zencirzeni, kefeni gibi halk inançlarındaki pratiklerin dinî bir unsur olarak görülmeye çalışıldığını belirtmiştir.

Meddahlar, matem törenlerinde Farsça veya Türkçe okudukları mersiyelerle Şiiiliğin temel öğretilerini topluma aktarmaktadırlar. Bu yönleriyle meddahlar, toplumu etkileyen bir mesleği icra etmeleri hasebiyle hayatın her anında Şiiiliği yaşatmaya özen göstermektedirler.

Meddahların toplumsal yapıda ön planda olmalarının bir diğer sebebi de Hüseyin Vaiz Kaşifi'nin *Fütüvvet-nâme-i Sultanî* adlı eserinde ifade ettiği üzere devletin siyasi ve dinî yönetimi tarafından kabul gören "meddahlar sürekli Ehl-i Beyt'in menkıbelerini okur, onları ve onların sözlerini anımsar, vakit geçirirler. Bu yüzden de Peygamber soyunu en çok seven kişilerdir. (...) Bu durum, Peygamber ve yüce evlatlarına en yakın olan kişilerin meddahlar olduğunu ortaya koyar." (Nutku, 1997: 11) düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

Meddahlar, mersiyelerde On Dört Masum'un hayatlarında yaşadıkları sıkıntıları, felaketleri açıklarken dinin elem dolu yıllardan sonra kendilerine emanet edildiğini vurgulamaktadırlar. Dolayısıyla mersiyelerde dinin şartlarını yerine getirip önderleri olan On Dört Masum'un insanlar tarafından bilinmesi ve sevilmesi gerektiği öne çıkarılmaktadır. Söz konusu masumların zor şartlarda dahi dinin temel şartlarını terk etmediklerini, Hz. Hüseyin'in Kerbela olayında bile düşmanlarından namaz kılmak için süre istediğini mersiyelerle halka aktarmaktadırlar. Ayrıca Şii anlayışta Hz. Hüseyin'e yapılan zulümleri anıp ağlayanların cennete gireceğine dair rivayetler ve onun için ağlayanları taklit ederek ağlar görünenlerin de aynı şekilde

mükâfatlandıracağına inanılması, halkı Kərbela olayını anmaya sevk etmiştir (Arslan ve Erdoğan, 2009: 59).

Böylece İran İslam Devleti'nin meddahlık ve mersiye geleneğini, 1979'dan beri Şiilik etrafında ülkedeki çok etnikli yapıyı birleştirme politikalarının bir aracı olarak gördüğü ve desteklediği görülmektedir. Yaklaşık on üç yıl önce Ayetullah Hamaney tarafından düzenlenen meddahlar toplantısında Tebrizli Hacı İbrahim Rehber (URL-3) tarafından okunan dinî (mezhebi) mersiyede bahsedilen bu anlayış bulunmakta ve Kərbela hadisesi ile İmam Zaman temalarına değinilmektedir:

Ey qələm sözlərində əsər yox,
Aşınadən mənə bir xəbər yox,
Gəldi bu cüm'ə də geçdi Allah,
Fatimə Yusif'innən xəbər yox.

Yandı pərvanələr şəm'i [mumu] söndi,
Ayrılıxdan ürəh qanə döndi,
Şəniddə [makamda] rütbədə bibədəlsən [benzersizsin],
Hər gözəldən ağa sən gözəlsən.

Kim diyir ayrılıx dərdə salmaz?
Aşığın səbrini əldən almaz,
Ey gözüm yollara bax darıxma [üzülme],
Gün [güneş] həmişə [her zaman] bulud atda [altta] qalmaz.

Ey Səfayi hələ döz fərağə [hicrana],
Yol salaq [koyulalım] bəlkə bir də Ərağ'ə,
Ya İmam-e Zəman gəl əmandı,
Kərbəla həsrəti dildə qaldı.

Bir dolu gussədən [kederden] dincələyduq [dinlenelim],
Kərbəla'nı göreyduq öleyduq,
Ya İmam-e Zəman gəl əmandı,
Kərbəla həsrəti dildə [gönüldə] qaldı.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

İran Azərbaycan Türkleri arasında mersiye ve meddahlığın, Anadolu sahasının aksine bölgede birbirini tamamlayan iki unsur olduğu, söz konusu geleneklerin sadece edebiyat ile sınırlı kalmayıp siyaset, din, dil ve kültür gibi alanlarda genel olarak ideolojinin hizmetine girdiği tespit edilmiştir.

Meddahlar, İran toplumsal yapısının şekillenmesinde önemli bir etkiyi barındıran matem törenleri sırasında icralar gerçekleştiren ancak yeri geldiğinde

toplumsal yapıda birliği sağlamaya çalışıp devlet politikalarını halk arasında yaymakta ve böylece siyasal yapıda devlet için önemli bir propaganda aracına dönüşebilmektedir. Şii inancın yoğun bir etkisinin yaşandığı İran'da, köklerinin Kerbela hadisesine dayandığı mersiyeler, başlangıçta Hz. Hüseyin ve yakınlarının hüznünü işlerken zamanla dış politikanın İran üzerindeki yoğun baskılarının işlendiği ürünler hâline gelmiştir. Meddahlar ise bir yandan içeride Şiilik etrafında halkı birleştirmeye çalışmakta, dışarda ise harici güçlere karşı halkın devletin yanında olduğu güçlü bir devlet imajı çizerek dış düşmanlara tehdit içerikli mesajlar iletmektedir. Söz konusu geleneklerle harici düşmanlar temsili olarak Yezid ve taraftarları gibi gösterilirken devletin kendisi Hz. Hüseyin ve yandaşları şeklinde metaforlaştırılmaktadır. Mersiye ve meddahlar, Şii inancın güçlenmesinde ve siyasi boşluğun üstünün örtülmesinde devlete önemli katkılar sağlarken aynı zamanda politik meselelerin halk kitleleri tarafından sahiplenip hükümete destek verilmesi sürecinde de yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla mersiye ve meddahlık geleneklerinde güdümlü bir edebî anlayışın olduğu görülmektedir.

Toplumdaki farklı etnik gruplardan dolayı millî bir bilinçten ziyade Şiilik etrafında oluşturulmak istenen kolektif bilinç, mersiyelerin icra edildiği diller konusunda özgür bir ortam oluşmasına neden olmuştur. Devletin de mersiye ve meddahlık geleneğine destek verdiği bir noktada Azerbaycan Türklerinin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde mersiyelerin Azerbaycan Türkçesiyle icra edilmesi, bölge Türkleri arasında kimlik ve dil bilincinin korunmasını da sağlamıştır. Bu sebeple İran Azerbaycan Türklerinin mersiye ve meddahlık gelenekleri içerdiği çok katmanlı yapıyla dil, kültür, edebiyat gibi alanlarla mukayese edilerek daha kapsamlı araştırmaların yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Etik Beyan

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

KAYNAKÇA

Aça, Mehmet, Gökalp, Halûk ve Kocakaplan, İsa, *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*. Kesit Yayınları, İstanbul 2009.

Afşar, Golamhoseyn Sadri, *Ferheng-i Mu'âsır-i Farsî*. Ferheng-i Mu'âsır, Tehran 1381/2003.

Aktaş, Hasan, Mersiyeden Modern Şiire Tarihin Kerbela Şuuru. A. Yıldız (Ed.), *Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Edebiyat)*. (s. 295-334) içinde. Asitan Yayıncılık, Sivas 2010.

Ali Ahmet, Celal, "Der Hedmet ve Hiyanet-e Roşenfekran", *Şirket-e Sehamiye Entezarat-e Harezmi*, Cild-e Dovum, 1357/1978.

And, Metin, *Ritüelden Drama Kerbela - Muharrem - Ta'ziye*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

And, Metin, *Oyun ve Büğü Türk Kültüründe Oyun Kavramı*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012.

Arslan, Mehmet ve Erdoğan, Mehtap, *Kerbela Mersiyeleri*. Grafiker Yayınları, Ankara 2009.

Buttanrı. Müzeyyen, Kerbelâ Olayının Azerbaycan ve Türk Tiyatrosuna Yansıması. A. Yıldız (Ed.), *Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Edebiyat)*. (s. 253-282) içinde. Asitan Yayıncılık, Sivas 2010.

Calmard, Jean, Shi'i Rituals and Power, II. The Consolidation of Safavid Shi'ism: Folklore and Populer Religion. C. Melville (Ed.), *Safavid Persia, A History of an Islamic Society*. (pp. 139-190) in. I. B. Tauris & Co Ltd. 1996.

Creswell, John W., *Educational Research: Planning. Conducting And Evaluating Quantitative And Qualitative Research*. NJ Pearson Education, USA 2005.

Dehhoda, A. Ekber, *Lugatname-ye Dehhoda 13*. Muessese-ye Entezaret ve Çape Danişgah-e Tehran, Tehran 1377/1998.

Dehhoda, A. Ekber, *Lugatname-ye Dehhoda 15*. Muessese-ye Entezaret ve Çape Danişgah-e Tehran, Tehran 1377/1998.

Gün, Faruk, "Death Rituals of the Hamadan (Iranian) Turks", *Voprosy Istorii*, Sayı: 2, 229-237, 2022.

Heyet, Cavad, "Azerbaycan Edebiyat Tarixine Bir Bahış". *Varlık Dergisi Özel Sayısı*, 1358/1979.

İbrahim, Akram Baqer, "Irak Türkmen Mersiyelerinin Halk Bilimi Açısından İncelenmesi", (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019).

İsen, Mustafa, *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*. Akçağ Yayınları, Ankara 1994.

İsen, Mustafa, *Ötelerden Gelen Bir Ses Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*. Akçağ Yayınları, Ankara 1997.

Kafi, Gholamreza, Dövrehâ-ye Şiir-e Aşurayı der Edebiyat-e Farsi. A. Yıldız (Ed.), *Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Edebiyat)*. (s. 459-470) içinde. Asitan Yayıncılık, Sivas 2010.

KK.1: Hasan Şehbazi, 49, Ön Lisans Mezunu, İnşaat Ustası/Meddah, Görüşme Tarihi ve Yeri: 22 Aralık 2017/Merkezi

KK.2: Ali Ekber Azizi, 58, İlkokul Mezunu, Meddah, Görüşme Tarihi ve Yeri: 25 Aralık 2017/Merkezi

KK.3: Cafer Emiri, 61, 9. sınıfa kadar, Esnaf/Meddah, Görüşme Tarihi ve Yeri: 8 Ocak 2021/Kum

KK.4: Adil Remezeni, 32, Ön Lisans Mezunu, Meddah, Görüşme Tarihi ve Yeri: 31 Aralık 2017/Hemedan

KK.5: Mocteba Rustemi, 46, İlkokul Mezunu, Esnaf/Meddah, Görüşme Tarihi ve Yeri: 11 Şubat 2018/Hemedan

KK.6: Ali Rıza Kamirani, 47, Lisans Mezunu, Esnaf/Meddah, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Mayıs 2015/Hemedan

KK.7: Cevad İsmaili, 58, Ortaokul Mezunu, Gassal/Meddah, Görüşme Tarihi ve Yeri: 27 Mayıs 2015/Hemedan

Köprülü, M. Fuad, *Edebiyat Araştırmaları*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

Metin, Mustafa (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2016.

Mutemen, Zayn al-Abidin, *Şir u Edeb-e Farsi*. Efşari, Tehran 1346/1967.

Nutku, Özdemir, *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.

Öz, Mustafa, Tâziye. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 40. (s. 203-204) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011.

Sardarinia, Elnaz, "İran Azerbaycan'ında Muharrem Törenleri ve Mersiye Kültürü", (Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2023).

Siraceddin, Hacı, Azerbaycan Türk Edebiyatında Məqtəl Mövzusu və Racinin Şeyrlərində Kərbəla Fəciəsinin Bədii Təsviri. A. Yıldız (Ed.), *Çeşitli Yönleriyle Kərbela (Edebiyat)*. (s. 231-252) içinde. Asitan Yayıncılık, Sivas 2010.

URL-1: *Meddahi 10 Şeb, 200 Milyon Tümen?*. (1393, Aban 16/2014, Kasım 7). Erişim Tarihi 28.03.2023, <http://www.ensafnews.com/> 10-بش-، 200-ناموت-نویلیم-، -یچادم/ 148

URL-2: *İntigad-i Tond ez Destmezdi Meddahan ez Türbin-e Meclis: Berayi 45 Degiyge Çend Milyon Migirend?*. Erişim Tarihi 28.03.2023, (1398, Mehr 2/2019, Eylül 24). <https://www.khabaronline.ir/news/> انتقاد-تند-از-دستمزد-مداحان-از-تریبون- 1302987/مجلس-برای- ۵۴-دقیقه-چند

URL-3: *Youtube*. (2010, Ocak 28). Erişim Tarihi 01.02.2023, <https://www.youtube.com/watch?v=p3D81QOJyLc>

URL-4: *Hac Nadir Cevadi Mekam-e Manzum-e Rehberi*. (2019, Şubat 28). Erişim Tarihi 01.02.2023, <https://www.youtube.com/watch?v=iOOO8Z4nYKI>

URL-5: *Beyanat der Didar Cem'i ez Meddahan*. (1384, Mordad 5/2005, Temmuz 27). Erişim Tarihi 28.12.2022, <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3298>

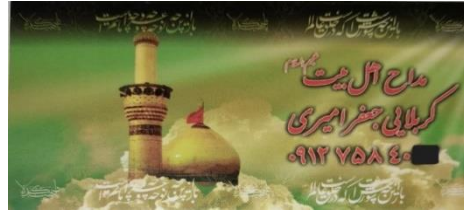
URL-6: *Serbazan-e Rehber*. (1397, Mehr 17/2018, Ekim 9). Erişim Tarihi 28.12.2022, <https://www.radiofarda.com/a/29520945.html>

Yılmaz, Adem, “İmam Hüseyin’in Yaşlıları: Gelenekten Günümüze İran’daki Şii Matem Merasimlerinde Meddahlar”. *İran Çalışmaları Dergisi*, Sayı: 2, 303-336, 2021.

EKLER: GÖRSELLER¹¹

Görsel 1: Meddah Adil Remezeni İcrası

Görsel 2: Meddah Cafer Emir’in Kartviziti

Görsel 3: Meddah Cafer Emiri

Görsel 4: Hemedan Komican Müzesi’nden Nüsha Örneği

¹¹ Fotoğraflar yazarın özel arşivinden alınmıştır.